

Любчак Л. В. Підготовка майбутнього педагога до реалізації принципів педагогіки партнерства / Л. В. Любчак, Л. П. Дабіжа / Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. – 1st ed. – Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. – 539-560 p.

Автор

Любчак Людмила, Дабіжа Людмила.

Lyubchak Lyudmila, Dabizha Lyudmila.

Назва

Підготовка майбутнього педагога до реалізації принципів педагогіки партнерства.

Подготовка будущего учителя к реализации принципов педагогической партнерства.

Training of the future teacher to implement the principles of partnership pedagogy.

Ключові слова

педагогіка партнерства, методи активного навчання, педагогічна майстерність, інтерактивні технології, комунікативна компетентність студентів.

педагогика партнерства, методы активного обучения, педагогическое мастерство, интерактивные технологии, коммуникативная компетентность студентов.

partnerships pedagogy, active learning methods, pedagogical skills, interactive technologies, students' communicative competence.

Анотації

Стаття присвячена з'ясуванню стану готовності майбутніх педагогів до реалізації принципів партнерства в умовах «Нової української школи». В ній обґрунтовується необхідність використання методів активного навчання в процесі підготовки майбутніх педагогів нової формації. Розглядається використання у цьому контексті інтерактивних технологій та конкурсів педагогічної майстерності.

Статья посвящена изучению проблемы готовности будущих педагогов к реализации принципов партнерства в условиях «Новой украинской школы». В ней обосновывается необходимость использования методов активного обучения в процессе подготовки будущих педагогов новой формации. Рассматривается использование в этом контексте интерактивных технологий и конкурсов педагогического мастерства.

The article is dedicated to studying the problem of readiness of future teachers to implement the principles of partnership in the conditions of the *New Ukrainian School*. It substantiates the need to use active learning methods in the training of future teachers of a new formation. The use of interactive technologies and pedagogical skills competitions in this context is being considered.

Unresolved problems of the domestic system of education and its fundamental part - elementary education, have become the impetus for the adoption of the Concept "New Ukrainian School". Of great importance in the Concept is the aspect of pedagogy of partnership among all participants in the educational process. In this regard, the new Ukrainian school needs a teacher who in his work relies on the principles of humanism and creative approach to the development of personality, provides a qualitatively new level of building relationships. The training of such a teacher should begin with the first years of study at a higher educational institution.

The purpose of our study is to determine the readiness of future teachers to implement the principles of partnership in the "New Ukrainian School" and to justify the need to use active learning methods in the process of studying the disciplines of the pedagogical cycle.

A complex of active learning methods has been developed and experimentally verified in order to create conditions that would promote the formation of communicative competences for future teachers and help each student to master the skills of implementing the principles of partnership (respect for the personality, goodwill and positive attitude, trust in relationships, distribution leadership, compliance with social partnership rules, etc.). We have proved the effectiveness of using such specific methods in a higher educational institution: discussion methods (group discussion, analysis and analysis of situations); game techniques, including didactic, creative, role-playing games, as well as game psychotherapy, transactional method of comprehension of communicative behavior; trainings of interpersonal sensitivity, techniques of non-verbal interaction, etc.

The method of using separate methods of teaching students in the process of studying "Pedagogical Excellence" is described. The necessity of using interactive technologies in forming communicative competence of students is proved. The importance of future partner skills in the process of training sessions is substantiated. The pedagogical conditions of the organization and holding of the competition of pedagogical skills are determined.

In the course of the study we came to the conclusion that the use of active learning methods has some difficulties. Active learning is based on interaction, therefore, requires not only from students, but also from the teacher certain emotional involvement into work, a critical consideration of their own positions, an honest expression of feelings and thoughts. Conducting classes using one or another method of active learning requires the pre-training of both the teacher and future teachers to a deep understanding of the content of the topic and the procedure of conducting the class. The teacher should take into account the fact that he will have less control over the volume and depth of studying the topic, time and course of the class. The results of the students' work are also less predictable. A very important condition for the formation of future partner skills while using active learning methods is the professionalism of the trainer (teacher).

However, the correct use of these methods in the process of training future teachers can use the acquired knowledge of students from various subjects in a comprehensive way, transform the theoretical knowledge into the level of professional skills and create a positive emotional background for students to learn the educational material, gain experience of the subject – subject communication in the process of solving educational and educational tasks.

1. Вступ

Важливе значення в удосконаленні діяльності загальноосвітніх закладів має докорінне покращення підготовки майбутніх учителів до роботи в нових умовах реалізації ідей Концепції «Нової української школи». Потрібно озброїти майбутніх спеціалістів найсучаснішими знаннями і дати їм належну практичну підготовку, адже успішне розв'язання складних завдань навчання і виховання дітей значною мірою залежить від педагогічної майстерності, наукової ерудиції й культури педагога.

Особистість учителя має виняткове значення для виховання дітей. Досвід показує, що немає іншої галузі людської діяльності, як педагогічна, де б на результат роботи не впливали значною мірою особистісні якості самого працівника, його світогляд, переконання, емоційний інтелект, його вміння

«запалювати» інших власним прикладом і вести за собою. І як стверджує Д.Ф.Ніколенко, особистісні риси вчителя, його поведінка справляють вирішальний вплив на розвиток розуму, почуттів і волі дитини, на її життя, вони позначаються на діях і вчинках його учнів і після закінчення школи [11, с.73].

Професійний портрет учителя будь-якого навчального предмета включає певні структурні компоненти, серед яких важливими є якості педагога: адекватність самооцінки; рівень домагань; певний мінімум тривожності; інтелектуальна активність; цілеспрямованість; емпатійність та ін. Це повинна бути гуманна, уважна, щира людина (В.О.Сухомлинський), яка завжди має на увазі дитячу соціальну незахищеність (Я.Корчак), може бачити себе в дітях, стати на їх позицію (Ш.О.Амонашвілі), може поєднувати омріяність і реалістичність у планах і діяннях (О.Я.Савченко).

Саме такого вчителя потребує сучасна «Нова українська школа», яка у концептуальних засадах реформування середньої освіти проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей. Поміж базових компонентів у формулі «Нової української школи» чільне місце займає педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками та умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

Серед чинників якості початкової освіти великого значення набуває аспект педагогіки партнерства між всіма учасниками освітнього процесу, яка ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості, основним завданням якої є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізується у спільній діяльності вчителя й учнів, учителя й батьків і опирається на важливі принципи партнерства: повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіра у відносинах,

діалог – взаємодія – взаємоповага, розподільне лідерство, дотримання правил соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) тощо.

Метою нашого дослідження є з'ясування стану готовності майбутніх педагогів до реалізації принципів партнерства в умовах «Нової української школи» та обґрунтування необхідності використання методів активного навчання в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Проведене нами анкетування студентів четвертого курсу спеціальності «Початкова освіта» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського засвідчило, що майже половина випускників (47,9%) надають перевагу демократичному стилю керівництва навчально-виховним процесом, 28,3% респондентів є прихильниками авторитарного стилю, 12,5% майбутніх учителів обрали пріоритетним у своїй подальшій діяльності ліберальний стиль і лише 11,3% випускників розуміють суть гнучкого стилю керівництва навчально-виховним процесом в умовах школи I ступеня й надають перевагу саме цьому стилю.

Тривалі спостереження та аналіз відповідей студентів під час атестації здобувачів вищої освіти, дають підстави стверджувати, що переважна більшість випускників у пропонованих їм ситуаціях демонструють авторитаризм у їх вирішенні. Цікавим є той факт, що при теоретичному аналізі ситуації студенти пропонують інтереси дитини поставити на перше місце, вважають за необхідне зрозуміти мотив поведінки дитини, її емоційний стан, вікові особливості тощо, а при прийнятті конкретного рішення вдаються все ж таки до авторитаризму (за інерцією діють так, як вчиняли з ними їх педагоги).

Такі невтішні результати спонукали нас до перегляду робочих програм та ширшого використання в проведенні лабораторно-практичних занять з педагогічних дисциплін методів активного навчання. Загалом вважаємо, що рівень готовності випускників до реалізації принципів партнерства значно зросте за умов:

- залучення студентів уже з першого курсу до активної роботи над пошуком свого «професійного Я» через самопізнання, самоаналіз, формування адекватної самооцінки, саморегуляцію, розвиток власних задатків, необхідних для педагогічної творчості;
- оволодіння майбутніми вчителями прийомами побудови навчально-виховної взаємодії на принципах педагогічної моралі;
- формування навичок діалогічного спілкування в спільній діяльності з усіма учасниками освітнього процесу;
- використання методів активного навчання студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу;
- формування професійної компетентності майбутніх педагогів шляхом залучення їх до участі в конкурсах педагогічної майстерності.

Окремі з вищезгаданих умов обґрунтуємо детальніше.

2. Використання методів активного навчання майбутніх педагогів

Одним із перспективних шляхів удосконалення підготовки майбутніх педагогів нової формації, озброєння їх необхідними знаннями, уміннями й навичками є впровадження в навчальний процес активних форм і методів навчання. Методи активного навчання, серед яких важливу роль покликані відігравати навчально-педагогічні ігри, дають змогу формувати професійні вміння й навички майбутніх педагогів шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності.

Останнім часом з'являється низка праць, які переконливо доводять доцільність застосування в навчальному процесі різноманітних ігор і пропонують багатий ігровий матеріал з розв'язання педагогічних задач та психолого-педагогічних ситуацій в умовах, наближених до реальних (І. Іванов, Л. Коваль, О. Газман, В. Караковський, Л. Куликов, С. Шмаков, П. Щербань та ін.). Це свідчить про цінність гри як методу навчання не лише школярів, а й педагогів, а також підтверджує тенденцію зближення процесу навчання з життям, потребу озброєння студентів саме тими знаннями, які стануть їм у пригоді в майбутній практичній діяльності.

Методи активного навчання відрізняються від інших методів, на думку В.І.Рибальського, такими основними особливостями: вимушеною активізацією мислення (той, хто навчається, мусить бути активним незалежно від того, бажає він цього чи ні); доволі тривалим часом залучення тих, хто навчається в навчальний процес (активність має не короткочасний, не епізодичний, а тривалий характер); самостійним творчим виробленням рішень тих, хто навчається, підвищеним ступенем мотивації й емоційності.

За класифікацією В.І.Рибальського та ін. всі методи активного навчання поділяються на імітаційні та неімітаційні. До неімітаційних належать традиційні форми проведення занять: проблемна лекція, практичне заняття, лабораторна робота, семінар і тематична дискусія, науково-практична конференція, виробнича практика, науково-дослідна робота студентів, групова консультація. До імітаційних віднесено як неігрові – аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, так й ігрові методи – ділову гру, розігрування ролей, ігрове проектування тощо. Незаперечною перевагою методів активного навчання є вимушена активність студентів [7, с.12].

Проте, на думку П.М.Щербаня, зазначена класифікація має певні суперечності. Автор зауважує, що головним у методах активного навчання є зовсім не те, імітаційні вони, чи неімітаційні, ігрові чи неігрові, а те, якою мірою вони забезпечують практичну підготовку кожного студента до професійної діяльності. До того ж, у цій класифікації увагу зосереджено на процесі навчання й не згадується кінцева мета – його наслідки, тоді як активізація навчання спрямована на покращення практичних результатів [13, с. 7].

Автор робить спробу дати визначення поняттю «методи активного навчання», зауважуючи, що таке формулювання є правильнішим, ніж «активні методи навчання», адже йдеться про методи, які активізують студентів сильніше й ефективніше за традиційні. Так, за П.М.Щербанем, до методів активного навчання належать методи, при застосуванні яких студент змушений активно здобувати, переробляти й реалізувати навчальну інформацію, подану в

такій дидактичній формі, яка забезпечує об'єктивно й значно вищі порівняно з традиційними способами результати навчання практичної діяльності [13, с. 8].

Найпершою вимогою до використання будь-якого нового методу є те, що він має забезпечити кращі результати в оволодінні фаховими вміннями й навичками, ніж традиційне навчання. Важливою характеристикою активного навчання є те, що воно базується на взаємодії, тому вимагає не тільки від студентів, а й від педагога емоційного включення в роботу, критичного переосмислення власних позицій, чесного вираження почуттів і думок. Не кожен педагог готовий до особистісної взаємодії, а віддає перевагу функціонально-рольовій позиції. Для оптимальної взаємодії з дітьми майбутньому вчителю необхідно прагнути зрозуміти самого себе, адже дуже часто особисті проблеми педагога безпосередньо негативно відбиваються на взаєминах з учнями [8, с. 41].

Методи активного навчання, на думку О.Г.Ковальова, Л.А.Петровської, Т.С.Яценко та ін. підвищують рівень підготовки спеціаліста, сприяють формуванню педагогічної спрямованості, розвитку творчого потенціалу вчителя, орієнтують майбутнього фахівця на самовдосконалення, вказують на можливі шляхи самозмін. Науковці доводять ефективність використання в умовах вищого навчального закладу таких специфічних методів як: дискусійні методи (групова дискусія, розбір і аналіз ситуацій); ігрові методи, що включають дидактичні, творчі, рольові ігри, а також ігрову психотерапію, контр-гру, трансактний метод усвідомлення комунікативної поведінки та ін.; тренінги міжособистісної чутливості, техніки невербальної взаємодії тощо [12, с. 67].

Педагогічне моделювання, як правило, базується на методах активного навчання й все частіше використовується в практичній підготовці майбутнього вчителя. Детальніше зупинимось на трансактному методі усвідомлення комунікативної поведінки та можливостях його використання під час вивчення навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність». У контексті розгляду теми «Контакт у педагогічному діалозі» студенти знайомляться з особливостями

досягнення контакту як психологічної згоди, яка можлива за умови, коли педагог обирає доцільну рольову позицію, яка приймається партнером у конкретній ситуації.

Позицією в спілкуванні називають стійку усвідомлену сукупність ставлень учителя до учнів (батьків, колег), що реалізуються в процесі взаємодії [3, с. 68]. За концепцією Е.Берна, звертаючись до іншої людини, ми звичайно несвідомо обираємо один із трьох станів нашого «Я»: позицію батька, дорослого чи дитини. Незважаючи на те, що цей вибір здійснюється мимовільно, спілкування в кожній з трьох позицій відбувається за своїми правилами.

Зі станом батька співрозмірні моральні максимуми й заборони, ідеальні вимоги, нормативність, репресивність, могутність, влада. У ставленні особистості до співрозмовника демонструються незалежність, впевненість, навіть агресивність, бажання взяти всю відповідальність на себе. Зі станом дорослого асоціюються раціональність, компетентність, логіка, обов'язковість. Стан дорослого допомагає людині переосмислити інформацію, змодельовати способи ефективної взаємодії з оточуючим світом. При цьому дорослий не переживає ніяких емоцій, сприймає дійсність тільки у вигляді схем. Дорослий контролює дії дитини і батька, виступає посередником між ними. У ставленні особистості до співрозмовника демонструються коректність і стриманість, вміння рахуватися із ситуацією, розуміти інтереси інших і розподіляти відповідальність між усіма. Стану дитини характерні спонтанність, імпульсивність, природність, розкутість, прагнення до порушення заборон та умовностей. Дитина – один з найбільш цінних станів особистості, так як вносить у життя радість і творчість, спонтанність прагнень та зачарованість. У ставленні особистості до співрозмовника демонструються залежність, підпорядкованість, невпевненість, небажання брати відповідальність на себе [1, с.17-18].

У буденних ситуаціях усі сторони «Я» однаково заслуговують на увагу, так як кожен з них по-своєму робить життя людини повноцінним. У

конкретний момент індивід може перебувати тільки в одному стані з трьох. Такий стан «Я» називається виконавським. Але стани «Я» можуть досить швидко взаємозмінюватись, нежорсткі кордони визначають здатність людини адаптуватись до різних ситуацій. Кожен стан «Я» – це спосіб пристосування до умов і вимог реальності. Причому, адаптивну функцію здійснюють усі стани «Я», але не одночасно, а в певній послідовності (у кожній конкретній ситуації адаптивну функцію виконує тільки один із трьох станів).

Познайомившись із основними теоретичними положеннями концепції Е.Берна, у процесі лабораторно-практичного заняття студенти моделюють і програють різні педагогічні ситуації, що потребують доречного використання тієї чи іншої позиції педагога у взаємодії з учнями (колегами, батьками, адміністрацією тощо). У результаті такої практичної роботи майбутні педагоги приходять до висновку, що найбільш оптимальною для організації педагогічної взаємодії є позиція «дорослого», яка проектує в учневі рівноправного партнера, створює атмосферу довіри. Прийоми реалізації цієї позиції можуть бути такі: «Я хочу порадитися з вами», «Давайте обміркуємо, вирішимо» тощо. Водночас педагог нерідко використовує і позицію «дитини» в своїй поведінці. Це стосується ситуацій, коли потрібно, щоб учень вчився виявляти самостійність, спостережливість, сміливість (наприклад, учитель навмисно робить помилку на дошці, виявляє сумніви щодо можливостей певної справи). Позиція дитини в поведінці вчителя часто доцільна і в грі [5, с. 210].

Під час програвання ситуацій, що потребують використання позиції «батька», студенти висловлюють міркування, що дана позиція, здавалося б, органічна для педагогічної діяльності. Але вона не може бути єдиною на всьому шляху виховання школяра, бо передбачає діалогічну взаємодію лише в тому випадку, коли вихованець постійно перебуває в ролі «дитини». А це гальмує розвиток особистості й, коли учень починає вважати себе дорослим, призводить до конфлікту.

Використання ігрових методів у вищезгаданих ситуаціях взаємодії дозволяє майбутнім педагогам усвідомити, що контакт порушується, коли

позиції неузгоджені: вчитель в позиції дорослого звертається до колеги, а той, як батько, повчає його, спричиняючи природне невдоволення першого (адже він не дитина). Або вчитель організовує дидактичну гру на уроці, що має на меті створити позицію дитина-дитина. Учні прийняли її, а педагог не виходить із ролі дорослого, і це руйнує контактну взаємодію. Тому важливо відчувати власну позицію, бачити позицію партнера і прагнути до їх узгодження, взаємоприйняття. Це і започатковує, і підтримує контакт.

Під час проведення лабораторних занять студенти вчаться нейтралізувати, усувати різноманітні бар'єри в спілкуванні за допомогою психологічного настроювання майбутнього вчителя на взаємодію. Фізичний бар'єр пом'якшується скороченням дистанції, відкритістю в спілкуванні; соціальний – прагненням не протиставляти себе, а підносити учнів до свого рівня, не нав'язувати, а радити; гностичний – уважним спостереженням за реакцією слухача і перебудовою мовлення; естетичний – самоконтролем поведінки; емоційний – прагненням зігріти спілкування сяйвом успіху; психологічний – перенесенням уваги на інтерес до роботи, оптимістичним прогнозуванням педагогічної діяльності тощо [9, с.160-164].

Організація навчально-педагогічних ігор потребує великих педагогічних зусиль, значного часу на її створення, підготовку й режисуру, методичної і педагогічної майстерності. Однак, не можна заперечувати той факт, що майбутні вчителі, які під час навчання у вищому педагогічному закладі брали участь у навчально-педагогічних іграх, дискусіях, тренінгах тощо краще підготовлені до творчої роботи в школі, не бояться організовувати різні форми роботи з дітьми, беручи на себе різні ролі.

3. Використання інтерактивних технологій у формуванні комунікативної компетентності студентів

Інтерактивні технології часто представляють як різновид методів активного навчання, які, за визначенням В.С.Кукушина, стимулюють студентів до активної мисленневої та практичної діяльності у процесі оволодіння навчальним матеріалом. Автор здійснює детальну характеристику основних

методів активного навчання, серед яких: проблемна лекція, аналіз конкретних ситуацій (ситуація-проблема, ситуація-оцінка, ситуація-ілюстрація, ситуація-вправа), імітаційні вправи-ігри, семінар-дискусія, ділова гра, круглий стіл, тренінг тощо [6, с. 95-119]. Саме пропоновані автором методи навчання пробуджують у студентів пізнавальну активність, яка викликає інтелектуально-емоційний відгук на процес навчання, бажання виконувати індивідуальні та загальні завдання, інтерес до діяльності викладача та інших студентів.

Суть інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто оволодіває певною сумою знань. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), в якому і педагог, і студенти є рівноправними, рівнозначними суб'єктами. Викладач виступає лише в ролі організатора процесу навчання, який пропонує проблеми для спільного вирішення, моделює реальні життєві ситуації, залучає до рольової гри тощо. Активна участь майбутніх педагогів у процесі засвоєння інформації, її трансформації на рівень власних знань дає найкращий результат. Інтерактивна взаємодія виключає домінування як одного учасника навчального процесу над іншим, так і однієї думки над іншою. При інтерактивному навчанні студенти вчаться бути демократичними, коректно спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати відповідальні рішення.

Наведемо приклади використання інтерактивних технологій у підготовці майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення окремих тем навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність».

У формуванні вмінь мімічної та пантомімічної виразності майбутнього педагога доцільно використовувати роботу в парах, трійках, а також у колі. Доречними при цьому будуть вправи на розвиток розуміння емоційного стану особистості; тренування єдності внутрішніх почуттів і їх зовнішнього вияву; тренінг мімічної та пантомімічної виразності («Тепло руки», «Відшукай опору», «Невербальний подарунок», «Передай почуття невербально», «Артистичний прохід», «Умовна сцена» тощо).

Наприклад, у процесі виконання вправи «Умовна сцена» викладач пропонує студентам невербально «зіграти» на умовній сцені (перед одногрупниками) ситуацію власної невпевненості, тривожності. При цьому, за необхідності, можна роздати ролі іншим студентам для кращого показу власної проблеми. Усі, хто залишився незадіяним, спостерігають і стараються зрозуміти суть проблеми одногрупника. По завершенню – дають зворотній зв'язок, тобто висловлюють свої припущення щодо ситуації, в якій останній відчуває тривожність та невпевненість. Цінність такої роботи полягає в тому, що кожен присутній усвідомлює, що в усіх без винятку є проблеми (викладач теж може брати участь у невербальному показі власних проблем невпевненості), що рівень усвідомлення проблеми визначає міру її корекції, що корегувати власну проблему можна лише включаючись у певний вид діяльності і т. д.

Психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що навчання за допомогою тренінгів не лише допомагає краще усвідомити власний внутрішній світ, робити своє життя успішним, керувати власними бажаннями і діями, а й допомагає набути навичок конструктивного спілкування, співпраці, налагодження продуктивних взаємин з іншими, вчить сприймати їх доброзичливо, шукати в них позитивні риси. Тренінг надає не лише специфічні знання та навички з навчальної тематики, а й допомагає змінити неконструктивне ставлення до інших людей на ефективну модель співробітництва. Саме такі навички допоможуть майбутнім педагогам ставитись до учнів як до партнерів навчальної взаємодії, сприятимуть їх подальшому особистісному розвитку.

Традиційні форми навчання і тренінг мають суттєві відмінності. Тренінг (від англ. to train) означає «навчати, тренувати, дресирувати»; це одночасно цікавий процес пізнання себе та інших, спілкування, ефективна форма опанування знань, інструмент для формування умінь та навичок, форма розширення досвіду [12, с. 5]. Традиційне навчання здебільшого орієнтоване на правильну відповідь, за своєю суттю є формою передачі інформації та

засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних, тренінгові форми навчання охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, взаємодії тощо. Розумне поєднання традиційних форм передачі знань студентам з активними формами та методами їх підготовки до подальшої професійної діяльності сприятиме розвитку навичок партнерської взаємодії майбутнього фахівця.

Хочемо зауважити, що ефективне формування в майбутніх педагогів навичок спілкування на засадах партнерства у процесі вузівського навчання можливе за умови розумного використання тренінгових методів (групової дискусії; ігрових методів: ситуаційно-рольових, дидактичних, організаційно-діяльних, ділових, творчих, імітаційних ігор; розвитку вербальної та невербальної техніки тощо) під час лабораторно-практичних занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу в поєднанні з позааудиторною роботою, яка передбачає, перш за все, залучення студентів до роботи в різних групах тренінгу.

Тренінгові заняття можуть бути різної тривалості, проводяться в групах із різною кількістю учасників у спеціально обладнаних приміщеннях, але найголовніше, що забезпечує сприятливу атмосферу для навчання – це правила, яких має дотримуватись кожен учасник. Основні з них: цінування часу; ввічливість, щирість, доброзичливе ставлення один до одного; безоцінковість та некатегоричність висловлювань; конфіденційність; розмова від свого імені; добровільна активність; зворотній зв'язок тощо.

Досить важливою умовою формування в майбутніх учителів навичок партнерської взаємодії у процесі тренінгових занять, а також використання тренінгових методів в процесі традиційних форм навчання студентів є професійність тренера (викладача). По-перше, він повинен мати достатній досвід участі в різних групах тренінгу і вміти спілкуватися з учасниками на рівних. По-друге, його особисті проблеми мають бути настільки психологічно відпрацьованими, аби не заважати у вирішенні проблем інших учасників групи

(особисті проблеми тренера деструктивно впливають на налагодження конструктивних взаємин з іншими). Викладач, що бере на себе роль тренера, повинен володіти інформацією щодо означеної теми, знати методику проведення тренінгових занять, володіти навичками ведення тренінгової групи, зокрема, прийомами зацікавлення учасників, зняття напруги, спрямування групи на конструктивне вирішення проблеми; постійно підвищувати свій тренерський потенціал та знати про відстрочені результати впливу тренінгу на учасників, які осмислюються не одразу.

Уже з першого курсу в контексті вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка загальна зі вступом до спеціальності» можна використовувати тренінгові методи для розкриття складності педагогічної професії, багатогранності й глибини її змісту, формування первинних навичок ототожнення себе з професійним зразком.

Для розвитку комунікативних умінь студентів варто використовувати елементи тренінгу професійно-педагогічного спілкування. У процесі такого заняття майбутнім педагогам пропонується виконання вправ на розвиток здатності розуміння самих себе, розкриття своїх потенційних можливостей, гармонізацію взаємин із світом природи, культури, інших людей («Риса, яка допомагає у житті..., заважає у взаємодії з іншими...», «Зроби комплімент... (Мені в тобі подобається..., або мене з тобою об'єднує...)», «Аукціон...» тощо). Виконуючи такі вправи, студенти вчаться вислуховувати до кінця думку партнера, безоцінно приймати один одного, коректо висловлювати різні почуття, задавати запитання, налагоджувати діалог у формі «Я-висловлювання» тощо.

Можливий варіант обговорення заздалегідь обраної теми дискусії в колі відповідно до розданих фішок («К» і «Д» – конструктивна і деструктивна позиція в спілкуванні згідно обраної студентами теми).

З метою розвитку навичок сугестивного впливу на вихованців, окрім виконання студентами вправ на визначення сутності та доцільності педагогічного навчання («Проаналізуй точку зору...», «Проаналізуй

ситуацію...» тощо); на визначення індивідуальної навіюваності студентів («Запиши імена», «Розхитування», «Знайоме фото» тощо); на аналіз педагогічної техніки навіювання («Промов команду», «Підбери техніку до ситуації» та ін.), пропонується підготувати педагогічну ситуацію, яка вимагає застосування педагогом однієї із форм сугестивного впливу (команда, наказ, розпорядження, настанова, непряме схвалення та засудження, натяк жартома (за аналогією) та програти разом із студентами своєї мікрогрупи.

Майстерність педагогічної взаємодії на принципах партнерства з учнем можна сформулювати шляхом залучення студентів до розв'язання психолого-педагогічних задач, що розвивають педагогічне мислення майбутніх педагогів: вміння виявити мотиви вчинків дітей, формулювати педагогічну задачу, вибирати, обгрунтовувати і планувати необхідний педагогічний засіб, метод впливу. Ігрове моделювання в ситуаціях застосування вчителем початкових класів методів заохочення і покарання (сюжет пропонується викладачем – робота в мікрогрупах) допомагає досягти дидактичної мети заняття.

Для вдосконалення артистичних умінь майбутніх педагогів можна використати один із видів технології колективно-групового навчання «навчаючи – учусь». Ця форма дозволяє студентам брати участь у передачі своїх знань та умінь одногрупникам. Кожній мікрогрупі пропонується виготовити один із видів лялькового театру та бути готовим до показу фрагменту вистави в аудиторії. Цінність такої роботи полягає не тільки в тому, щоб продемонструвати майстерність програвання ролей та досконалість виготовленого власноруч обладнання для показу вистави, а й у можливості кожного студента спробувати себе в ролі будь-якого героя казки того чи іншого виду лялькового театру (пальчикового, тіньового, настільного тощо). Під час аналізу лялькових вистав звертається увага на такі вміння: триматися перед глядачами; володіти технікою мовлення, підпорядковуючи її особливостям образу; дотримуватися законів лялькового театру; добирати музику; правильно виготовити декорації, ляльки; взаємодіяти з іншими героями вистави; взаємодіяти з глядачами, бути готовим до експромтів, імпровізацій [4, с.126].

Досвід використання конкретного методу активного навчання, на нашу думку, потребує дотримання педагогом певних умов: урахування складності теми, яка виноситься на опрацювання; урахування специфіки аудиторії; урахування професійної компетентності викладача (досвід використання інтерактивних технологій, комунікативні, організаторські, перцептивні, науково-педагогічні здібності тощо). Проведення занять з використанням того чи іншого методу активного навчання потребує попередньої підготовки майбутніх педагогів до глибокого розуміння змісту означеної теми і процедури проведення заняття. Викладач повинен враховувати і той факт, що він матиме менший контроль над обсягом і глибиною вивчення теми, часом і ходом заняття. Результати роботи студентів також менш передбачувані. Однак, правильне використання методів активного навчання в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів дозволяє використовувати набуті знання студентів з різних предметів комплексно, трансформувати теоретичні знання на рівень професійних умінь і навичок, створити позитивний емоційний фон для засвоєння студентами навчального матеріалу, набути досвіду суб'єкт-суб'єктного типу спілкування в процесі розв'язання навчально-виховних завдань тощо.

4. Залучення майбутніх педагогів до участі в конкурсах педагогічної майстерності

Проблема професійного становлення майбутнього вчителя досліджена в різних аспектах багатьма вченими (О.О.Абдуліна, В.А.Кан-Калик, О.В.Киричук, Н.В.Кузьміна, Ю.М.Кулюткін, В.І.Лозова, В.О.Сластьоін, Г.С.Сухобська, Н.М.Тарасевич та ін.). Стосовно вузівської практики, то численні спроби вдосконалити професійну підготовку педагогів найчастіше стосуються навчальної роботи і ґрунтуються на намаганні усунути недоліки в професійній діяльності вчителів шляхом включення в навчальний план вищих закладів освіти нових навчальних дисциплін. Однак, специфіка педагогічної діяльності, головним інструментом якої виступає особистість педагога, вимагає і специфічного процесу професійного становлення вчителя, зміст якого має

глибоку особистісну спрямованість і мета якого – не лише засвоєння певної суми знань та оволодіння універсальними вміннями, а й формування цілісної особистості майбутнього педагога як інтегрованої характеристики її професійно значущих якостей.

За даними сучасних наукових досліджень традиційна система підготовки майбутнього вчителя здебільшого спрямовується на теоретичне осмислення студентами сутності навчально-виховного процесу, на засвоєння системи педагогічних знань, умінь та навичок. Н.В.Гузій зазначає, що не можна принижувати ролі аналітичних аспектів навчально-пізнавальної діяльності в підготовці вчителя, значення професійно-педагогічної компетентності, однак, такий підхід жорстко обмежує статус педагогічної діяльності, визначає переважно її нормативно-регламентовані основи, при цьому недостатня увага приділяється особистісним параметрам, суб'єктивним професійно значущим якостям вчителя, які забезпечують ефективність процесу професіоналізації [2, с. 23].

На сучасному етапі розвитку професійної педагогічної освіти розширюється розуміння мети та змісту професійної підготовки вчителя, яка має охоплювати і загальнокультурний розвиток, і формування ціннісного ставлення до педагогічної професії, і становлення особистісної громадської та професійної позиції. Зазначені характеристики виступають не просто певною сумою рис вчителя, а якісними особистісними новоутвореннями.

Розроблена та апробована нами програма навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність» передбачає широке використання методів активного навчання студентів та формування в них професійно значущих якостей майбутнього спеціаліста. Формування в студентів педагогічних умінь передбачено логікою побудови навчальної дисципліни: від усвідомлення суті педагогічної майстерності, осмислення ідеалів педагогічної діяльності й виявлення рівня підготовки майбутнього вчителя до розуміння шляхів і засобів розвитку професійної позиції (уміння невимушено діяти перед публікою, володіти своїм організмом, психічним станом, мовою тощо), а потім і

виховання культури педагогічного спілкування, вміння впливати словом і невербальними засобами на вихованців і, нарешті, формування основ ефективної взаємодії в ситуаціях навчально-виховного процесу.

У контексті досліджень складових педагогічної майстерності, специфічних якостей і вмінь учителя-майстра володіння вміннями в галузі педагогічної техніки і психотехніки займає одне із провідних місць у підготовці майбутнього спеціаліста. На думку О.Г.Мороза, В.Л.Омелянєнко, володіння основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, вміння керувати собою, здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них) відіграє істотну роль у діяльності вчителя, є важливою передумовою оволодіння ним професійною компетентністю [10, с. 5]. Сучасний педагог, безперечно, має бути креативним, артистичним, цілеспрямованим, відкритим для всього нового, уміти поєднувати в собі інтелект та емоції. А ще дуже важливо, аби вчитель був помічником і наставником вихованців в умінні орієнтуватися у безмежному світі інформації.

Одним із шляхів формування в майбутніх спеціалістів усіх компонентів педагогічної техніки та педагогічної майстерності взагалі є участь студентів у різного роду конкурсах професійної майстерності. Конкурс педагогічної майстерності для майбутнього вчителя – це, в першу чергу, творчий процес презентації цікавих педагогічних ідей; це постановка в нових умовах нових професійних завдань і пошук шляхів їх розв'язання, оволодіння новими технологіями, методами навчання і виховання, підвищення рівня компетентності; це випробування для майбутнього спеціаліста. У той же час це можливість розкрити свої таланти і здібності, свій внутрішній потенціал; це прагнення розширити рамки своїх можливостей як впевненого, компетентного педагога; це стимул до рефлексії, самоаналізу, самооцінки, самоосвіти, до цілеспрямованої роботи душі і серця. Основними завданнями конкурсу педагогічної майстерності, на нашу думку, є:

- виявлення та стимулювання талановитих студентів;

- вивчення, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду;
- розширення діапазону професійного спілкування майбутнього спеціаліста у галузі освіти;
- формування культури презентації новаторських педагогічних ідей та власних можливостей;
- усвідомлення перспектив подальшого професійного розвитку та самовдосконалення;
- підвищення ефективності методичної роботи в умовах модернізації освіти.

Досвід проведення та підготовки студентів до участі в різного роду конкурсах професійної майстерності (групового, університетського, Всеукраїнського) дозволив нам систематизувати комплекс завдань для виконання майбутніми вчителями під час їх проведення. У залежності від рівня конкурсу це можуть бути завдання для розвитку мимічної та пантомимічної виразності, техніки мовлення, презентація світу захоплень, захист проекту, презентація передового педагогічного досвіду, розв'язання педагогічних ситуацій, мікровикладання тощо.

Проведення конкурсів професійної майстерності інколи перетворюється в змагання студентів за призове місце або заробіток балів, а ще участь у конкурсі може бути умовою отримання заліку. Часто такі конкурси стають «полем битви» викладачів, методистів, які готують студентів, ареною їх самоствердження. Звичайно, це ніяк не сприяє підвищенню професійної компетентності майбутнього спеціаліста.

Для досягнення найвищої ефективності у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя під час проведення конкурсу педагогічної майстерності організатори такого дійства, на нашу думку, мають дотримуватись таких умов:

- розробити чіткі критерії кожного конкурсного завдання, попередньо ознайомити з ними всіх учасників і послідовно їх дотримуватись під час оцінювання конкурсантів;

- пропонувати студентам варіанти завдань, які носять творчий характер та максимально сприяють професійному самовираженню та самовдосконаленню майбутнього фахівця;
- до визначення змісту конкурсних завдань, сценарію проведення конкурсу, організаційної підготовки дійства залучати студентів магістратури з числа тих, хто мав досвід участі в такому святі в минулі роки;
- проведення конкурсу доручити студентам старших курсів, які володіють театральними здібностями та мовленнєвою культурою;
- організаторам ретельно попрацювати над забезпеченням конкурсу професійним, незалежним журі, у складі якого можуть бути науковці, вчителі-практики, студенти – переможці конкурсів та олімпіад Всеукраїнського рівня тощо;
- після проведення конкурсу обов'язково запропонувати учасникам здійснити самоаналіз отриманих результатів та виявити причини успіхів і невдач.

Процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя є достатньо складним і довготривалим. З одного боку викладачі мають враховувати нахили студентів до педагогічної діяльності, де важливого значення набувають природні задатки та набуті якості; з другого боку – ставлення майбутнього вчителя до професії, його мотиваційно-ціннісні орієнтири; з третього – необхідно говорити про співвідношення типових вимог до особистості фахівця та індивідуальним стилем здійснення педагогічної діяльності. Конкурс педагогічної майстерності, за дотримання згаданих вище умов, сприяє практичній підготовці майбутнього спеціаліста до реалізації навчально-виховних завдань сучасної школи.

5. Висновки.

Психолого-педагогічні дослідження засвідчують, що здатність учителя організовувати взаємодію з усіма учасниками навчально-виховного процесу з опорою на принципи співробітництва стала підґрунтям продуктивної діяльності учня. Тому не випадково в Концепції «Нової української школи» визначається

пріоритет педагогіки партнерства, яка ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості.

Проведені нами дослідження, досвід викладацької діяльності дає підстави стверджувати, що переважна більшість сучасних випускників вузу володіють теоретичними знаннями щодо організації ефективної педагогічної взаємодії на засадах співдружності та партнерства. Однак на практиці вони часто демонструють функціонально-рольову позицію в спілкуванні з учнями, надають перевагу авторитарному стилю керівництва навчально-виховним процесом.

На наше глибоке переконання, вже на етапі вузівської підготовки варто сформулювати в майбутніх учителів навички педагогічного спілкування, яке являє собою складне сплетіння перцептивних, комунікативних, інтерактивних компонентів, суб'єкт-об'єктної та суб'єкт-суб'єктної форм, спілкування репродуктивного і продуктивного, глибинного, особистісного та рольового тощо. Ці навички можуть бути сформовані у процесі читання студентам лекцій, написання ними рефератів та самостійного ознайомлення майбутніх учителів з психолого-педагогічною літературою. Однак, комунікативна компетентність майбутніх педагогів як інтегральна характеристика педагогічного спілкування формується, в першу чергу, у процесі їх діяльності, тобто активного включення студентів у реальні ситуації педагогічного спілкування та професійної взаємодії з учнями, колегами, батьками.

Здатність випускників педагогічних навчальних закладів до організації педагогічної взаємодії на засадах співробітництва, за результатами наших досліджень, значно підвищиться, якщо:

- на етапі вузівської підготовки в процесі вивчення педагогічних дисциплін будуть систематично використовуватись методи активного навчання: дискусійні методи (групова дискусія, розбір і аналіз ситуацій); ігрові методи, що включають дидактичні, творчі, рольові ігри, а також ігрову психотерапію, контр-гру, трансактний метод усвідомлення комунікативної

поведінки та ін.; тренінги міжособистісної чутливості, техніки невербальної взаємодії;

- лабораторно-практичні заняття будуть побудовані як співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), в якому і педагог, і студенти є рівноправними, рівнозначними суб'єктами, викладач виступає лише в ролі організатора процесу навчання;
- для досягнення найвищої ефективності у формуванні професійної компетентності (у тому числі й техніки партнерської взаємодії) студентів варто залучати до участі в різного рівня конкурсах педагогічної майстерності.

Подальшої розробки потребують питання підготовки студентів до налагодження партнерських стосунків із батьками учнів для спільного вирішення навчально-виховних завдань. Адже саме в роботі з батьками випускники допускають найбільше помилок. Їм бракує навичок в організації різних форм роботи з сім'ями учнів.

Список літератури

1. Берн, Э. (1992) Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: перевод с английского. Прамб.
2. Гузій, Н. (1999) Вчитель як професіонал: категоріальний аналіз проблеми. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Київ: НПУ. Вип. 3. С. 22-29.
3. Добрович, А.(1987) Воспитателю о психологи и психогигиене общения: Книга для учителя и родителей. Москва. Просвещение.
4. Загородня, Л. Титаренко, С. (2010) Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу. Навчальний посібник. Суми: Університетська книга.
5. Зязюн, І., Крамущенко, Л., Кривонос, І. (1997) Педагогічна майстерність. Підручник. Київ: Вища школа.

6. Кукушин, В. (2004) Педагогические технологии. Учебное пособие для студентов педагогических специальностей. Москва: ИКЦ “МарТ”.
7. Литвиненко, Е., Рыбальский, В. (1982) Методические рекомендации по классификации методов активного обучения. Киев: Б.и.
8. Любчак, Л. (2005) Деструктивний вплив особистих проблем педагога на формування його професійної майстерності. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Київ: НПУ. Вип. 3 (13). С.39-43.
9. Любчак, Л. (2011) Формування комунікативної компетентності майбутнього педагога у процесі вивчення курсу “Основи педагогічної майстерності” // Витоки педагогічної майстерності. Випуск 8. Частина II. Полтава, С.159-165.
10. Мороз, О., Омеляненко, В. (1992). Перші кроки до майстерності. Київ: Товариство «Знання» України.
11. Ніколенко, Д. (1973) Психологія особистості радянського вчителя. Посібник для студентів педінститутів. Київ: КДПІ ім. О.М. Горького.
12. Петровская, Л. (1989). Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. Москва: Издательство МГУ
13. Щербань, П. (2004) Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах. Навчальний посібник. Київ: Вища школа.

References

1. Bern, E. (1992) Games in which people play. Psychology of human relationships; People who play games. Psychology of human fate: translation from English. Goodbye
2. Guzius, N. (1999) Teacher as a professional: a categorical analysis of the problem. Creative personality of the teacher: problems of theory and practice. Kiev: NPU. Whip 3. P. 22-29.
3. Dobrovich, A. (1987) To the tutor about psychologists and psychohygiene of communication: A book for a teacher and parents. Moscow. Enlightenment

4. Zagorodnya, L. Titarenko, S. (2010) Pedagogical mastery of a preschool teacher. Tutorial. Sumy: University book.
5. Zyazyun, I., Kramushchenko, L., Krivonos, I. (1997) Pedagogical skills. Textbook. Kiev: Higher school.
6. Kukushin, V. (2004) Pedagogical technologists. Tutorial for students of pedagogical specialties. Moscow: ICT "MarT".
7. Litvinenko, E., Rybalsky, V. (1982) Methodical recommendations for the classification of active learning methods. Kiev: B.I.
8. Lyubchak, L. (2005) The destructive influence of the teacher's personal problems on the formation of his professional skills. Creative personality of the teacher: problems of theory and practice. Kiev: NPU. Whip 3 (13). Pp. 39-43.
9. Lubchak, L. (2011) Formation of communicative competence of the future teacher in the course of studying the course "Fundamentals of pedagogical skill" // Origins of pedagogical skill. Issue 8. Part II. Poltava, p.159-165.
10. Moroz, O., Omelyanenko, V. (1992). The first steps to skill. Kyiv: Society "Knowledge" of Ukraine.
11. Nikolenko, D. (1973) Psychology of the personality of a Soviet teacher. A guide for students of pedagogical institutes. Kiev: KDPI them. OHM. Gorky
12. Petrovskaya, L. (1989). Competence in communication: social psychological training. Moscow: Moscow State University
13. Shcherban, P. (2004) Educational and pedagogical games in higher educational establishments. Tutorial. Kiev: Higher school.